
Романюк Н. И.

Изменения в системе землевладения и землепользования в Правобережной Украины и их последствия: 1861-1914 гг.

Исследован правовой статус землевладельцев Правобережной Украины в контексте положений крестьянской 1861 г. и столыпинской аграрной реформы. Определено, что изменения в формах землевладения и землепользования создавали значительные преимущества для эффективного хозяйствования, развития предпринимательства.

Ключевые слова: землевладение, землепользование, собственность, сельское хозяйство, предпринимательство, Правобережная Украина.

Romanyuk N. I.

Changes in land tenure and land use in Right-Bank Ukraine and their consequences: 1861-1914.

The legal status of the landowners of the Right-Bank Ukraine in the context of the provisions of the peasant 1861 and the Stolypin's agrarian reforms was investigated. It was determined that changes in land tenure and land use forms created significant advantages for effective management, entrepreneurship development.

Key words: land tenure, land use, property, agriculture, entrepreneurship, Right Bank Ukraine.

УДК 93:351:327.35(477.6) «1917/1920»

О.О.ТИТІВЕЦЬ

**СПІЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ТА
ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ У СХІДНИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕГІОНАХ
1917-1920 РОКАХ**

Аналізуючи самостійне функціонування суспільних об'єднань та сфери їхньої взаємодії з державними структурами в умовах соціально-економічної та військово-політичної ситуації в період визвольних змагань на території України, простежується трансформація різних суспільних структур та виникнення на їх базі нових. Революційні події та визвольні змагання сколихнули всі прошарки населення. Сподівання народу вийшли на поверхню в програмах і деклараціях політичних партій, громадських і професійних об'єднаннях. Ефективність роботи багатьох об'єднань і їх роль в управлінні багато в чому залежало від підтримки влади. Здатності і готовності органів управління використовувати самодіяльний потенціал суспільства. Із розвитком активності організацій, рухів та товариств в їхніх закладах працювало багато представників української інтелігенції й студентської молоді, які в складних умовах військово-політичних умовах проходили школу громадської роботи під час визвольних змагань в Східній Україні.

Ключові слова: Громадські об'єднання, профспілки, організації, спілки, громадська ініціатива.

Визначальними у розвитку населення періоду української революції та відродження української державності стали соціально-економічні та політичні чинники. Складні і неоднозначні процеси, пов'язані з поваленням царизму, більшовицьким переворотом, розгортанням українських визвольних змагань справили значний вплив на суспільство.

У даний період процес створення різних громадських організацій і об'єднань, які нерідко приймали на себе функції державних органів, набув масового характеру.

Суспільна активність громадян в період революції 1917 р. стала предметом вивчення багатьох істориків. Про неї йдеться, перш за все, в роботах загального характеру.

Деякі аспекти проблеми вивчені різними дослідниками. Діяльність жіночих рад Донбасу розглядається Л. В. Кушнір, комітети незаможних селян – тема дослідження В. О. Волошенко [7, с. 7-11].

Літом 1917 р. за ініціативою голови Костянтинівського виконкому було створено добровільне товариство людинолюбства, яке передбачало надання допомоги сиротам, убогим, старим і непридатним до життя в районі Костянтинівки.

З серпня того ж року на Донбасі з представників громадськості були створені комісії з перевірки військовозобов'язаних. Ці органи отримали право позбавляти окремих громадян відстрочення. Крім того, комісії звернулися до інших громадських організацій з проханням про сприяння їх діяльності.

У лютому 1918 р. газета «Вісті революційних військ» рекомендувала всім робітникам, що приходять з фронту, «записуватися до професійних робочих спілок». Окремо пропонувалося в містах і усюди створювати спілки сільськогосподарських робітників. Ставилося завдання створювати продуктивні артілі, кооперативні майстерні [3, с. 302-303].

В Харківській губернській земській управі в лютому 1918 р. з дільничних опікунів над бідними був сформований комітет громадського піклування. У лютому 1919 р. в с. Білопілля була створена професійна спілка медичного персоналу, тоді ж у Харкові виникла профспілка студентів-медиків та медичок.

Після остаточного затвердження радянської влади, в грудні 1919 р. в Харкові з'явилося кооперативне товариство Автодопомога. На січень 1920 р. вже працювали Спілка споживачьких товариств Харкова і околиць, профспілка кінопрацівників, Харківське медичне товариство і профспілка лікарів, Харківська губернська профспілка фельдшерів.

Згодом були зареєстровані культурно-просвітницькі товариства: Харківське губернське товариство риболовів-любителів і спортивно-гімнастична спілка «Макабі» «Просвіта» «Українська культура», «Інститут народної освіти» «Копійка на рідну школу», Харківське товариство діячів періодичного друку і літератури, Харківська група есперантистів «Торенто», Харківське товариство любителів спорту [9].

У лютому 1920 р. у відділі соціального забезпечення були зареєстровані Фондація допомоги трудящим Паровозобудівного і Механічного заводу Товариство взаємодопомоги трудящих жінок, Товариство глухонімих, Спілка покалічених воїнів, Латиське товариство взаємної допомоги. Зареєстровані також Товариство «Південний кредит», Східне товариство страхування товарів з видачею позик, Банківське Гірничо-промислове товариство, Кредитна Спілка Кооперативів, Кооперативне Пайове Кредитне Товариство «Муніципальний банк» [8].

Окремі громадські об'єднання або забезпечували виключно власні потреби на збиток іншим інститутам, або продовжували вимагати допомоги з боку органів влади і управління. Вже взимку 1917 – 1918 рр. в Харкові без продовольства залишилося акушерське училище, тому що «комітет службовців» лікарні «заборонив постачання продуктів для навчального закладу».

На січень 1918 р. представники торговельного кооперативу не наважилися самостійно відправитися до Москви за придбанням мануфактури, і звернулися до Катеринославського губернського комітету Рад за посвідченням. У березні 1918 р. бахмутська газета «Червоний вал» помістила повідомлення про санітарні заходи», у зв'язку із загрозою епідемій [3].

У Нікополі в лютому 1919 р. відбувся конфлікт між Профспілкою службовців торговельно-промислових підприємств і Торговельно-промисловою Спілкою. Оскільки представники Торговельно-промислової Спілки не бажали брати участь у загальних зборах, профспілка службовців звернулася з проханням до місцевого військово-революційного комітету – «примусити їх до явки».

У березні 1919 р. профспілка лікарів Харкова заявила, що через мобілізацію вона не може нікого направити до санітарно-епідемічного підвідділу. Добровольців, що відгукнулися на заклик профспілки, не знайшлося.

У Нікополі в липні 1919 р. міський відділ народної освіти намагався організувати Раду народної освіти з представників пролетарських, вчительських і учнівських

організацій, щоб вибрати вчителів для нової трудової школи. На жаль, всі спроби відділу організувати раду не увінчались успіхом.

Відділ освіти вважав, що залишити школи функціонувати на старих підставах неможливо. На 27 липня було призначено засідання ради. Розпорядливі функції брали на себе всілякі самодіяльні структури, які іноді мали вигляд ледве організованого натовпу [5, с. 834-837].

У квітні 1918 р. в Єнакієвому місцевий комендант у зв'язку з введенням з 21 квітня військового стану розпорядився проводити всі масові заходи тільки з власного дозволу. За порушення громадського порядку передбачався, у тому числі, розстріл на місці. Комендант також вимагав здати до міліції зброю, що є у громадян міста, загрожуючи в іншому випадку оточенням, обшуком і розстрілом на місці.

У відповідь на подібні ініціативи робітники залишали роботу і збиралися на мітинг, де виступали проти обшуків і за переобрання коменданта.

24 квітня були проведені загальні збори солдатів м. Єнакієвого, на котрих було вирішено захищати місто від ворожих військ, не пускати їх через місто на Дон. Всі оголошення коменданта було вирішено вважати недійсними. Влада в місті була передана Комітету військової організації [2, с. 240-241].

Ще одним органом влади в Єнакієвому стали загальні збори Заводського комітету, що виступав як найвищий економічний орган. Збори, зокрема, розглянули питання про доцільність святкування 1 травня.

Багато учасників зборів стверджували, що зайвий святковий день заважає роботі. Все ж таки більшістю голосів було ухвалено рішення про святкування.

Громадські організації вирішували питання з налагодження виробництва. З господарською розрухою боролися також окремі «ентузіасти», котрі намагалися апелювати до існуючих у даний період органів влади.

У серпні 1919 р. голова Нікопольської спілки фармацевтів інформував ревком у зв'язку з обкладенням надзвичайним податком колишніх власників аптек, так як на початку квітня аптеки були націоналізовані за ініціативою самих аптекарів. Аптеки були забезпечені достатньою кількістю медикаментів, до останнього дня тривали закупівлі необхідних предметів [6, с. 456].

28 липня 1920 р. у Слов'янську професійна спілка шкіряних працівників ухвалила збільшити робочий день на 2 години протягом місяця. Було вирішено заробітну платню за додаткову працю і виготовлене взуття передати до фонду Третього Інтернаціоналу [10].

Управлінські структури також потребували громадської підтримки. У серпні 1919 р. в Харкові відбулося засідання повітової санітарно-виконавчої комісії по боротьбі з холерою. Ухвала комісії містила такі вельми дієві заходи, як залучити міське самоврядування про проведення до ладу асенізаційного обозу, посилення санітарного нагляду за базарами, площами, торговими і промисловими закладами, заводами фруктових вод і т. д.

Жорстоко розправляючись із професійними спілками, котрі відстоювали пролетарські інтереси, командування Добровольчої армії заявляло, що профспілковий рух може бути дозволений тільки під контролем буржуазно-поміщицької диктатури та білогвардійських органів. Одним із представників цієї політики можна вважати Бюро профспілок Півдня Росії.

Апарат Денікіна всіляко підтримував цю ініціативу, як морально, так і матеріально. В свою чергу під час «тимчасової» окупації військами добровольчої армії, командування з пропагандистськими намірами у червні 1919 р. в своїх прокламаціях обіщало, що надасть змогу робітникам України зберегти проспілкові, та

громадські організації, 8-год. робочий день, та всіляко покращити становище, яке було на той час [4].

Але, по суті, капіталістами було відновлено 12-год. робочий день, зменшувалась заробітна плата, а самі об'єднання, окрім тих, котрі були необхідні для армії, ніким не підтримувались.

Значну роль громадські організації відігравали у сфері освіти. В умовах політизації суспільства навчальні заклади всіляко намагалися усунути учнів від революційного процесу. Педагогічна нарада приватної гімназії Луганська з участю батьківського комітету в протоколі від 1 листопада 1917 р. ухвалила: «Зважаючи на масові пропуски уроків, ухвалили максимум; ученицям, що пропустили понад максимуму, призначити в кінці третини репетицій». На тій же нараді було вирішено не визнавати право учнів на страйки і на видалення викладачів [11].

У 1918 р. у Харкові за ініціативою робітників виник робочий технікум. Його навчальні плани розроблялися постійною комісією з технічної освіти Харківського відділення російського Технічного Товариства і представниками робітників паровозобудівного заводу і Загальної Електричної компанії. Технікум працював у 1918 – 1920 рр. вечорами та в неділю. Тільки в лютому 1920 р. керівництво технікуму звернулося по допомогу до ревкому, коли виникли труднощі з електричним освітленням.

Незважаючи на певне зростання громадської активності, політичні потрясіння негативно позначилися на суспільних організаціях. Порушився традиційний порядок формування і функціонування органів місцевого самоврядування, серйозні проблеми виникли у сфері охорони правопорядку.

Вже в 1917 році забезпеченням законності були стурбовані найрізноманітніші організації. Костянтинівський підрайонний комітет Ради робочих, селянських і солдатських депутатів створив Комітет з охорони революції, який негайно ж призначив членів для несення денних та нічних чергувань [11].

У листопаді 1917 р. у Дмитрівському селищі виникла Комісія з охорони колонії залізопрокатного заводу. Революційний штаб Костянтинівського району відмітив, що з боку Революційного штабу перешкод до діяльності комісії не зустрічається.

Гарантування безпеки ставало проблемою самих громадян, які вирішували її в міру своїх можливостей. До Костянтинівського революційного штабу були звернення Товариства споживачів скляних, хімічних і дзеркальних заводів, що служать, у зв'язку зі складанням річного звіту. Оскільки службовці працювали вночі, та вносили певні суми суспільних грошей. Товариство просило видати дозвіл на право придбання і зберігання зброї [11].

У березні 1918 р. загальні збори караульної команди при районному радянському штабі Червоної Армії Горлівсько-Щербинівського підрайону у своєму протоколі встановили суму штрафу за винокуріння, і зобов'язалися «припинити хуліганські витівки (хоч анархістів, хоч більшовиків) аж до застосування зброї. В іншому протоколі – цього разу загальних зборів вояків Ртутного і Вугільного рудників, зафіксовано рішення – звернутися до мітингу з проханням про озброєння вояків. У свою чергу, мітинг ухвалив просити Раду видати зброю для місцевої організації вояків з охорони рудників.

При більшовиках почалося одержавлення багатьох суспільних функцій. Така важлива задача земств, як страхування, перейшла до компетенції радянської влади.

Проте соціальний контроль продовжували здійснювати найрізноманітніші структури. Наприклад, в Луганську в листопаді 1920 р. обов'язок стежити за виконанням наказу про здачу молока покладався на секретарів квартирних комітетів [1, с. 271-285]. Тим часом у сільській місцевості збереглися традиційні соціальні

стосунки. У березні 1919 р., щоб отримати мостовий камінь для ремонту доріг, економічному підвідділу Нікопольської ради народного господарства був потрібний дозвіл селянського сходу.

У червні 1919 р., в період денікінської мобілізації, складання списків селян доручалося сільським старостам. Сільське самоврядування виконувало функції державних органів. У 1920 р. селяни Миколаївської волості провели мітинг в підтримку радянської влади і відправили до Слов'янську всіх громадян призовного віку, що переходили в лісах. У вересні 1920 р. селяни Маріупольського повіту за власним бажанням влаштували облаву на бандитів [6, с. 397-399].

Таким чином, протягом 1917 – 1920 рр. соціальна криза, що поглиблювалася, все частіше ставила суспільство перед необхідністю рішення гострих проблем без участі держави. В революційних умовах в окремі періоди були відсутні легітимні органи управління, що природним чином активізувало самодіяльність мас. Основними видами громадських об'єднань в період визвольних змагань були профспілки, кооперативи, товариства споживачів, соціальні, культурно-освітні і спортивні організації, товариства взаємодопомоги, органи самоврядування в народній освіті.

Широке розповсюдження отримували мітинги, які були визнаними суспільними інститутами, що формулювали вимоги учасників та трансливали їх для виконання відповідними органами управління.

Вирішення питань громадськими організаціями, можна поділити на декілька груп. Це, насамперед, відношення до допомоги та взаємодопомоги соціально уразливим верствам і забезпечення змістовного дозвілля. Інша група включала захист прав громадян, у тому числі гарантування їх безпеки і організацію освітнього процесу. Тут громадська активність іноді підкріплювалася силою державного апарату. Також слід віднести санітарно-епідемічні заходи та забезпечення виробничого процесу. В цих проблемах державні органи мали безперечний пріоритет.

1. *Белебега І. О.* Україна і комунізм / Белебега І.О. Харків: Березіль, 2000. Кн. 1: Україна напередодні комунізму. 501 с.
2. *Литвин В. М.* Україна: доба війн і революцій (1914 – 1920) / Литвин В.М. К.: Альтернативи, 2003. 485 с.
3. *Михненко А. М.* Історія Донецького басейну другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст.: [монографія] / Михненко А.М. К.; Д., 2003. 440 с.
4. *Рєєнт О. П.* Визвольні змагання 1917-1921 років / О. П. Рєєнт. К., 2016. 280 с.
5. *Солдатенко В. Ф.* Українська революція: історичний нарис / Солдатенко В.Ф. К.: Либідь, 1999. 976 с.
6. Україна і Росія в історичній ретроспективі: [нариси: в 3 т. / Інститут історії України НАН України; відп. ред. В.А. Смолій]. К.: Наукова думка, 2004. Т. 2: Радянський проект для України / [Гриневич В.А., Данильченко В.М., Кульчицький С.В., Лисенко О.Є.]. 527 с.
7. Історія інтелігенції Української РСР 1917 – 1990 рр. / [АН УРСР; Інститут історії України; Державна історична бібліотека УРСР; упоряд. Л.Ю. Ступак]. К.: Б.в., 1991. 535 с.
8. *Кушнір Л.В.* Діяльність жіночих рад Донбасу (1920 – 1933 рр.): автореф. дис.: спец. 07.00.01. «Історія України» / Л.В. Кушнір; Донецький національний університет. Донецьк: Центр інформ.-комп. техн., 2009. 20 с.
9. *Волошенко В. О.* Комітети незаможних селян в Донбасі (1920 – 1933 рр.): автореф. дис.: спец. 07.00.01 «Історія України» / В.О. Волошенко; Донецький національний університет. Донецьк: б.в., 2003. 19 с.
10. *Гребеннікова О. В.* Діяльність місцевих органів влади Донецької губернії (1920 – 1925 рр.): автореф. дис.: спец. 07.00.01 «Історія України» / О.В. Гребеннікова; Донецький державний університет. Донецьк: б.в., 1997. 24 с.
11. ДОДА. Ф. Р-2602. Оп. 1. Спр 5.

References

1. *Belebekha I. O.* Ukraina i komunizm / Belebekha I.O. Kharkiv: Berezil, 2000. Kn. 1: Ukraina naperedodni komunizmu. 501 s.
2. *Lytvyn V. M.* Ukraina: doba viin i revoliutsii (1914 – 1920) / Lytvyn V.M. K.: Alternatyvy, 2003. 485 s.
3. Mykhnenko A. M. Istoriiia Donetskooho baseinu druhoi polovyny XIX – pershoi polovyny XX st.: [monohrafiia] / Mykhnenko A.M.K.; D., 2003. 440 s.
4. *Reient O. P.* Vyzvolni zmahannia 1917-1921 rokiv / O. P. Reient. K., 2016. 280 s.
5. *Soldatenko V. F.* Ukrainska revoliutsiia: istorychni narys / Soldatenko V.F.K.: Lybid, 1999. 976 s.
6. Ukraina i Rosiia v istorychnii retrospektyvi: [narysy: v 3 t. / Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy; vidp. red. V.A. Smolii]. K.: Naukova dumka, 2004. T. 2: Radianskyi proekt dlia Ukrainy / [Hrynevych V.A., Danylchenko V.M., Kulchytskyi S.V., Lysenko O.Ye.]. 527 s.
7. Istoriiia intelihentsii Ukrainskoi RSR 1917 – 1990 rr. / [AN URSS; Instytut istorii Ukrainy; Derzhavna istorychna biblioteka URSS; uporiad. L.Yu. Stupak]. K.: B.v., 1991. 535 s.
8. *Kushnir L.V.* Diialnist zhinochykh rad Donbasu (1920 – 1933 rr.): avtoref. dys.: spets. 07.00.01. «Istoriiia Ukrainy» / L.V. Kushnir; Donetskyi natsionalnyi universytet. Donetsk: Tsentr inform.-komp. tekhn., 2009. 20 s.
9. *Voloshenko V. O.* Komitety nezamozhnykh selian v Donbasi (1920 – 1933 rr.): avtoref. dys.: spets. 07.00.01 «Istoriiia Ukrainy» / V.O. Voloshenko; Donetskyi natsionalnyi universytet. Donetsk: b.v., 2003. 19 s.
10. *Hrebennikova O. V.* Diialnist mistsevykh orhaniv vlady Donetskoii hubernii (1920 – 1925 rr.): avtoref. dys.: spets. 07.00.01 «Istoriiia Ukrainy» / O.V. Hrebennikova; Donetskyi derzhavnyi universytet. Donetsk: b.v., 1997. 24 s.
11. DODA. F. R-2602. Op. 1. Spr 5.

Титівець А. А.**Совместная деятельность общественных объединений и органов управления восточных украинских регионах 1917-1920 годах.**

Анализируя самостоятельное функционирование общественных объединений и сферы их взаимодействия с государственными структурами в условиях социально-экономической и военно-политической ситуации в период освободительной борьбы на территории Украины, прослеживается трансформация различных общественных структур и возникновения на их базе новых. Революционные события и освободительное движение всколыхнули все слои населения. Чаяния народа вылились на поверхность в программах и декларациях политических партий, общественных и профессиональных объединений. Эффективность работы многих объединений и их роль в управлении во многом зависело от поддержки власти. Способности и готовности органов управления использовать самодельный потенциал общества. С развитием активности организаций, движений и обществ в их заведениях работало много представителей украинской интеллигенции и студенческой молодежи. в сложных условиях военно-политических условиях проходили школу общественной работы во время освободительной борьбы в Восточной Украине.

Ключевые слова: *Общественные объединения, профсоюзы, организации, союзы, общественная инициатива.*

Tutyvets O. O.**Joint activity of public associations and authorities in the eastern Ukrainian regions of 1917-1920.**

Analyzing the independent functioning of public associations and their interaction with state structures in the conditions of the socio-economic, military-political situation during the period of liberation struggles in Ukraine, the transformation of various social structures and the emergence of new ones on the basis of them are traced. Revolutionary events and liberation riots shook all strata of the population. The people's hopes have come to the surface in programs and declarations of political parties, public and professional associations. The effectiveness of many associations and their role in management largely depended on the support of the authorities. Ability and readiness of the authorities to use the amateur potential of society. With the development of the activity of organizations, movements and societies in their institutions, there were many representatives of the Ukrainian intelligentsia and student youth, who, under difficult conditions of military and political conditions, held a school of social work during the liberation struggles in Eastern Ukraine.

Key words: *public associations, trade unions, organizations, unions, public initiative.*